

только паранены й уцёк. Ци гэта праўда - ня ведама.

Калі лейтананты Сасукевіч і іншыя прыбылі ў БЦР і расказалі аб гэтых падзеях, я неадкладна паехаў на месца пастоя батальёну, каб праверыць усё на месцы. Было гэта ў кастрычніку 1944г. Частка батальёну стаяла ў мясцовасці Альбрэцсдорф каля Бранбэргу. Гэта была толькі адна рота. Камандзір гэтай роты гаўптштурмфюрэр немец вельмі ўцешыўся з майго прыезду, бо треба было падняць настрой людзей, які быў вельмі упаў. У гутарцы са мной камандзір батальёну, на мае запытанні, чаму гэтак здарылася, што нашых афіцэраў няма ў батальёне, даў вельмі неясны адказ. Ён абвінавачваў нашых афіцэраў у тым, што яны не хацелі падпарадкавацца нямецкім падафіцэрам. Камандзір батальёну загадаў сабраць усіх людзей, каб я мог зь імі гаварыць. Калі я пачаў гаварыць зь людзьмі, то сьцьвердзіў сапраўды блягі настрой у іх. Першае, на што мне жаліліся стральцы, гэта на адсутнасць пры іх сваіх афіцэраў. "Мы жадаем, казалі мне стральцы, каб БЦР прылажыла ўсіх стараньяў, каб нашы афіцэры вярнуліся да нас".

У гэтым часе ў батальёне было яшчэ каля 600 чалавек, але людзі былі падзеленыя на адзінкі й раскінутыя па ўсёй Вямецчыне.

1 рота ў Лебрэхедорфа	85	чалавек;
1 рота ў Ніхачове	89	чалавек;
2 рота ў Десляў	260	чалавек;
1 рота ў Трыесьце	112	чалавек;
1 зьвяз у Бэрліне	21	чалавек.

АРГАНІЗАЦЫЯ ЧЫГУНАЧНАГА БЕЛАРУСКАГА БАТАЛЬЁНУ

У канцы верасня 1942 года дырэкцыя чыгункі ў Менску звярнулася праз Генеральны Камісарыят Беларусі да доктара Ермачэнкі, як да галоўнага (каманданта Б.С.А. з запытаннем ці мог бы ён арганізаваць беларускі батальён для аховы чыгункі. Варункі, якія дырэкцыя паставіла для батальёну былі, з беларускага пункту гледзішча, вельмі дагодныя. Як камандзір батальёну, так і ўсе камандзіры меліся быць беларусы, каманды беларускія й іншае. Доктар Ермачэнка згадзіўся арганізаваць батальён.

Згадзіўшыся арганізаваць чыгуначны батальён, ён пачаў раіцца са мной, як канкрэтна прыступіць да рэалізацыі прынятага на сябе абавязку. У гэтым часе арганізаваць батальён было не цяжка, дзеля таго, што існавала сетка для паклікання Б.С.А., былі перашколеныя два афіцэрскія й падафіцэрскія курсы, так што кадра была гатовая, а дзеля таго, што для БСА яшчэ ня было зброі, то набор кадры й людзей не прадстаўляў цяжкасці. На камандзіра батальёну д-р Ермачэнка пачаў прасіць мяне, пераконваючы прыняць на сябе гэтую функцыю з адначасовым выкананнем абавязкаў галоўнага рэфэрэнта, прынаймы на час арганізацыі. Я на гэта згадзіўся.

Аднай нядзелі д-р Ермачэнка запрасіў мяне да сябе на прыватную кватэру. Калі я прыйшоў туды, там знаходзіліся ўжо два прадстаўнікі з аховы чыгункі на Беларусі. Адзін з іх па прозьвішчу Штрымке, прадставіўся мне, як камандзір чыгуначнай аховы. Ермачэнка прадставіў мяне, як камандзіра чыгуначнага беларускага батальёну. Мэтай нашага сходу было абгаварыць ужо самую тэхніку арганізацыі батальёну. Пры гэтай гутарцы немцы былі вельмі ўступлівымі. Усе варункі, якія мы ім паставілі яны прынялі, так што д-р Ермачэнка й я, будучы вельмі задаўленымі вынікам размоваў, паставілі на наступны дзень выехаць у акругі, каб на месцы даць указанні акруговым вайсковым рэфэрэнтам аб вярбоўцы добраахвотнікаў у чыгуначны батальён. На дарозе мы затрымваліся ў тых мясцовасцях, у якіх мелі быць закатэраваныя аддзелы батальёну і аглядалі прыгатаваныя немцамі казармы.

Пры перамовах із Штрымке было ўстаноўлена наступнае размяшчэнне батальёну: 1 рота ў Менску, 1 рота ў Стоўпцах, 1 рота ў Баранавічах, 1 рота ў Лідзе і 1 рота ў Крулеўшчыне, Глыбоцкае акругі. Апрача таго ў Менску мелася быць арганізаваная падафіцэрская школа для прыгатаўлення падафіцэраў чыгуначнай аховы. Разам патрэба было набраць 800 чалавек. Кожная арганізаваная рота павінна была прайсці 4-х тыднёвае перашколенне, пасля чаго магла ўжывацца да службы на чыгунцы.

Не задоўга пасля нашага звароту з аб'езду пачалі прыбываць ахвотнікі. Першая партыя прыбыла ў Менск са Слонімсчыны, дзе й пачалася арганізоўвацца першая рота. Камандзірам роты ў Менску быў вызначаны лейтанант Чайкоўскі Дзмітрый. Чайкоўскі выказаў у арганізацыі роты шмат энэргіі й ініцыятывы, ягонае рота ў пачатку сьнежня 1942 прыступіла да нармальнага вышкалення. У след за Менскай ротай пачала арганізоўвацца рота ў Баранавічах. Камандзірам роты ў Баранавічах быў вызначаны лейтанант Барбарыч. Наагул арганізацыя чыгуначнага батальёну пайшла вельмі спраўна.

Калі аб гэтым пераканаліся немцы, то адносіны іх да нас грунтоўна змяніліся. Іхная першапачатковая ўступлівасць змянілася на неўступлівасць. Першае, што яны нам аб'явілі, гэта тое, што чыгуначная

дирэцыя дырэцыя не згадзілася, каб камандзірам батальёну быў беларус і што камандзір батальёну будзе вызначаны Штрымкэ, а зь беларускага боку ім патрэбны толькі афіцэр для сувязі. Д-р Армачэнка на гэта згадзіўся. Афіцэрам для сувязі быў вызначаны Мікула Віталі. Над самім д-рам Армачэнкам яны сыгралі проста влосную шутку.

Назх самым пачатку арганізацыі Менскай роты, яны даволілі Армачэнцы ўзяць дзесяць абмундзіраваных людзей для сваёй асабістай аховы. Людзі былі ўзятыя. Узбраенне яны атрымалі з запасаў БСА, так што пры ўваходзе ў Галоўнае кіраваньне самапомачы, сталі ўзброены жаўнер. Калі прыходзіў інтэрэсэнт, то ён накіроўваўся вартуўніком на вартуўню, дзе мусіў атрымаць пропуск на права ўваходу ў якую небудзь канцылярню. Але ня доўга даваўся Армачэнку цешыцца вайсковай аховай. Прыблізна ў тым самым часе, калі немцам стаўся непатрэбным камандзір батальёну беларус, Штрымкэ заявіў д-ру Армачэнку, што ён мусіць забраць ад аховы абмундзіраваньне, бо няма праўна апрадаць ягоную выдачу. Армачэнка мусіў на гэта згадзіцца, але жаўнер не згадзіліся трымаць пры ім ахову без абмундзіраваньня і пайшлі ў роту. Армачэнка застаўся без аховы.

У студзені 1943 года зарганізавалася рота ў Лідзе. Камандзірам гэтай роты быў вызначаны лейтэнант Сажыч Мэп.

Тычасам Менская рота скончыла свой курс перашколеньня і была разьдзеленая групамі на асобныя станцыі для аховы чыгункі. Групы гэтыя былі больш-менш у сіле аднаго зьвязу, якія знаходзіліся на вузлавых станцыях і неслі ахову на пэўных чыгуначных адрэзках. Такім чынам адна група была адпраўленая ў Полацк пад камандай лейтэнанта Маслава, адна група ў Унечу пад Арлом і адна група застаўлася ў Менску. На месца выбыўшых людзей у Менскую роту пачалі набірацца новыя кандыдаты.

цяжкасьці

Баранавіцкая рота мела вялікія труднасьці матар, яльнага характэру. Галоўным недахопам была нестача абутку. У часе майго пабыту ў Баранавічах камандзір роты лейтэнант Барбарыч жаліўся мне, што 50% людзей ня ходзяць на практычныя заняткі, бо мусяць бося сядзець у казарме. Але напалову зь бядой і гэтая рота скончыла курс перашколеньня і была разьдзеленая групамі і накіраваная на Палесьсе. Адна моцная група знаходзілася ў Каліновічах і вяла бязупыннае змаганьне з партызанамі, якія знаходзіліся ў палескіх лясах. Апошняй ротаю, якая скончыла перашколеньня, была рота Лідзкая, якая гэтак сама была разьдзеленая групамі на пасабныя адрэзкі чыгунак.

да вясны 1943 г. было набрана ў батальёны разам з тымі, што былі перашколеньня і няслі службу на чыгунках із нованабранымі ў Баранавічах і Менску - каля 1000 чалавек. Усе чыгункі на Беларусі ад Арла да Верасьця і ад Полацку да Калінавіч ахоўвалася беларусамі людзі вельмі сумленна, нават ахвярна выконвалі свае абавязкі, верачы, што яны служаць сваёй Бацькаўшчыне. Шмат зь іх аддалі свае жыццё, стоячы на пастох у часе бамбардаваньняў і ў змаганьні з партызанамі. У гэтым самым часе немцы пачалі выціскаць нашых афіцэраў з камандных становішчаў і замяняць іх сваімі падафіцэрамі. Усе мае й д-ра Армачэнкі інтэрвэнцыі ў гэтым кірунку ня мелі ніякага жхх жхх выніку. Прадотаўнікі нямецкіх чыгуначных паліцэйных уладаў згадзіліся з намі ў гутарцы, аднак паслядоўна рабілі сваю працу. Афіцэры з большай амбіцыяй самі выходзілі са службы. Такім чынам былі выціснутыя са службы Барбарыч, Чайкоўскі, Сажыч і інш., а Мік

куда, пабачыўшы нямецкую палітыку адносна нашых камандэбраў, кінуў сваё становішча афіцэра для сувязі і паехаў у Несьвіж на настаўніцка-нямецкае мовы ў настаўніцкую сэмінарыю. Месца ягонае заняў Чайкоўскі, але таксама ня доўга на ім застаўся.

"Беларусы зрабілі сваю справу, беларусы могуць адыйсьці".

Пасьля вялікіх цяжкасьцяў мне удалася пераканаць Штрымкэ аб неабходнасьці пакінуць пры батальёне хоць аднаго беларускага афіцэра, як прапагандыстага. На гэтае становішча, не без адпору, згадзіўся Сажыч Язэп. Атрымаў ён тытул кампаніёнэра і на гэтым становішчы заставаўся аж да эвакуацыі Беларусі. Месца ягонага ўрадаваньня былі Баранавічы.

Адносіны немцаў да людзей былі вельмі благія. Нямецкія падафіцэры білі іх, акрадалі іхны паёк і т.п. Дзякуючы такім адносінам, шмат падафіцэраў звольніліся легальна, а некаторыя, разжаленныя, дызэртывавалі з батальёну. Міма ўсяго гэтага, дзякуючы працы Сажыча, батальён ~~нахільна~~ захаваўся й сумленна выконваў свае абавязкі дзень, покуль не адыйшоў апошні нямецкі цягнік зь Беларусі.

Пасьля эвакуацыі Беларусі, батальён быў эвакуаваны ў Надрэнію. Тут людзі батальёну былі ўжытыя, як працоўная сіла на чыгунках Надрэніі. Частка трапіла і ў брыгаду Зіглінга. Ужо ў жніўні 1944г., даведаўшыся аб дэсе чыгуначнага батальёну Б.Ц.Р. і я пачаў рабіць стараньні каб вырваць адтуль людзей. Удалося выцягнуць толькі аднаго Сажыча. Лёс рэшты людзей нам невядомы.

Беларуская Краёвая Абарона /В.К.А./

Калі аканчальна уканстытуавалася Беларуская Цэнтральная Рада, то на першым яе паседжанні 22.1.1944 году Прэзідэнт Рады прафэсар Астроўскі у свай дэкларацыі між іншым сказаў, што галоўным заданнем В.Ц.Р. будзе арганізацыя усіх беларускіх сіл для барацьбы з бальшавіцкай партызанскай і, наагул, з бальшавізмам. Ясна, што змаганьне з партызанскай у першую чаргу павінна было быць збройнае.

У той час на Беларусі беларускай збройнай сілай была паліцыя, якая налічвала каля 20000 чалавек і цалкам знаходзілася ў распараджэнні нямецкіх паліцыйных уладаў. Апрача таго, існавала яшчэ некалькі батальёнаў самааховы, якія знаходзіліся ў стане ліквідацыі іх немцамі. Так што, каб збройна змагацца трэба было ў першую чаргу стварыць нейкую збройную сілу. В.Ц.Р. тады і паставіла прыступіць да арганізацыі беларускай збройнай сілы пад назовам Беларуская Краёвая Абарона.

Генеральны камісар Беларусі і камандзір войск С.С. і паліцыі на Беларусі генерал-лейтэнант паліцыі і С.С. групенфюрэр фон Готбэрг, які фактычна паклікаў да жыцця В.Ц.Р., ахвотна на гэта згадзіўся. Сьпярша сярод В.Ц.Р. і сярод нямецкіх дзейнікаў вяліся дыскусіі, ці В.К.А. арганізоўваць дарогай добраахвотніцкага зацягу, ці дарогай мабілізацыі. У рэшце рэшт было пастаноўлена арганізоўваць В.К.А. дарогай прымусовай мабілізацыі.

Правадзеньне мабілізацыі на Беларусі прадстаўніцтвам беларускага народу, якім тады з'яўлялася В.Ц.Р., было надзвычайна важнай справай. Гэта быў першы факт у гісторыі Беларусі, калі беларускі народ паклікаўся ў беларускае войска беларускімі ўладамі. Трэба было сьпярша правесці разведку, намяцаць грунт на месцах, дзедацца, як на гэта будуць заглядаць шырэйшыя беларускія кругі. З гэтай мэтай Прэзідэнт В.Ц.Р. і паставіў зрабіць падарожжа па Беларусі.

Яшчэ ў снежні 1943 году, калі прафэсар Астроўскі прыняў на сябе абавязкі прэзідэнта В.Ц.Р. і пачаў дабіраць сяброў у склад рады, то запрапанаво і мне увайсці ў склад сяброў рады з тым, што калі пачнецца арганізацыя

беларускага войска у якой-небудзь форме, то я буду стаяць на чале гэтага -24-
войска. Я на гэта згадзіўся, так што быў уважаны Прэзыдэнтам Б.Н.Р. за
кандыдата на камандзіра будучага беларускага войска, Калі Прэзыдэнт выбіраў-
ся ў аб'езд Беларусі, ~~накіраваў~~ з мэтай атрымання дадзеных аб мажлівасці
мабілізацыі на Беларусі, то забраў з сабой і мяне. Такім чынам, у пачатку
летэга 1944 году Прэзыдэнт Астроўскі, я, Нэроньскі, як сакратар Прэзыдэнта
і прадстаўнік штабу Готбэрга капітан Куміэр Эміль, немец, які знаў добра
расейскую мову, выправіліся ў падарожжа.

Першай мэтай нашага падарожжа была Слуцкая акруга. Калі мы прыбылі
ў Слуцк, то габітскамісар Слуцку, папярэдня паведамлены немцамі аб нашым
прыездзе, вельмі ветліва прыняў нас. Прэзыдэнт папрасіў габітскамісара,
каб той склікаў на першы дзень нашага побыту ў Слуцку начальнікаў раёнаў,
якія былі ўсе беларусамі, а на другі дзень - агульны сход беларускага на-
сельніцтва акругі.

На сабранні начальнікаў раёнаў, калі Прэзыдэнт прадставіў справу
мабілізацыі, усе начальнікі, апрача Капыльскага, які рабіў зьсьцярогі ад-
носна мажлівасці правядзеньня мабілізацыі з погляду на моцную партызаньчы-
ну ў ягоным раёне, запэўнілі Прэзыдэнта, што гэтая справа зусім магчымая і
што насельніцтва шэўхотна пойдзе на заклік Прэзыдэнта ў беларускае войска.

На наступны дзень адбыўся сход насельніцтва. Народу прыбыло вельмі
шмат. Шмат было людзей із вёсак. Вялікая зала кіна не магла змясьціць усіх
удзельнікаў сходу, народ запоўніў ня толькі ўсе карыдоры, але шмат было пры-
мушана стаяць на вуліцы. Прэзыдэнт быў прывітаны бурнымі звацямі. У Слуцчы-
не Астроўскі быў асабліва папулярны, як сам Слуцчанін. Прамова Прэзыдэнта
зрабіла на ўсіх вялікае ўражаньне. Арганізацыя беларускага войска ўсе вель-
мі вiталі. Паасобныя прамовы із удзельнікаў запэўнілі Прэзыдэнта, што на
ягоны заклік ўся Слуцчына стане як адзін чалавек. Уражаньне ад Слуцку заста-
лося як найлепшае. З гэтым добрым уражаньнем выехалі мы ў Баранавічы.

На прыезд Прэзыдэнта Баранавічы прыгатовіліся па сьвяточнаму. Пры
уездзе ў горад, Прэзыдэнта спаткалі ганарова рота складзеная з беларускае
паліцыі, Старшыня гораду Гусак Аляксандр і шмат народу з хлебам і соляй.

25

Габітскемісар прыняў нас вельмі гасьцінна. Тут, як і ў Слуцку, сьпяраша адбыўся сход раённых начальнікаў, пасля - беларускага насельніцтва. І тут, гэтак сама было пастаноўлена праводзіць мабілізацыю і тварыць беларускае войска.

З Баранавіч мы п'ехалі ў Слонім. У Слоніме гэтак сама спаткалі нас урачыста, адбыліся гэтка самія сходны і гэтак сама было пастаноўлена праводзіць мабілізацыю і арганізоўваць беларускае войска. Тут трэба адзначыць, што слоніўская акруга асабліва вітала арганізацыю В.К.А., бо мела за сабой прыгожую традыцыю змаганьня з партызаншчынай за часы існаваньня самааховы.

Пасля аб'езду слоніўскае акругі, мы вярнуліся ў Менск. Цяпер можна было прыступіць да працы з пэўнасьцю, што мабілізацыя бязумоўна удала.

А праца чакала нас вельмі вялікая. Каб правесці мабілізацыю, трэба было арганізаваць штаб В.К.А., які-б падрыхтаваў плян мабілізацыі, трэба было арганізоўваць адміністрацыйную і вайсковую-адміністрацыйную ўладу на ўсім абшары Генэральнага Камісарыяту Беларусі, каб можна было правесці мабілізацыю.

Прэзыдэнт В.М.Р. неадкладна пачаў выбіраць кандыдатаў на намесьнікіў у акругах. Я пачаў арганізоўваць штаб і выбіраць кандыдатаў на акруговых вайсковых начальнікаў В.К.А.

Адносна штабу, то ў самым пачатку пачалася паміж В.М.Р. і адпаведнымі нямецкімі ўладамі разнагалосіца. Немцы ўважалі, што абавязкам В.М.Р. з'яўляецца толькі правесці мабілізацыю, а кіраваньне змабілізаванымі людзьмі належыць да іх. З гэтым не згадвалася В.М.Р., ўважаючы, што пасля мабілізацыі, у кіраваньні В.К.А. павінна браць удзел і В.М.Р. пры дапамозе свайго собскага штабу. На доўгіх перамовах паміж прадстаўніком Готберга доктарам і гаўптштурмфюрэрам Маркусам, які з'яўляўся політычным рэфэрэнтам Генэральнага Камісарыяту Беларусі і аднаго боку і Прэзыдэнтам В.М.Р. - з другога, было пастаноўлена, што пры В.М.Р. будзе утвораны аддзел В.К.А., які прыгатуе мабілізацыю, правядзе яе і будзе супрацоўнічаць із штабам Готберга ў справах прапаганды, гаспадарчых, санітарных,

і вайсковай падрыхтоўкі. Уся аперэцыйная справа належыць толькі да нямецкага Штабу Готбарга. Пры гэтых перамовах ужо ясна выявілася, што немцы зусім ня мелі намеру дазволіць беларусам стварыць нейкую беларускую збройную сілу, ім патрэбны былі толькі людзі, якіх беларусы павінны ім даць, а кіраваць людзьмі меліся яны самі без нашай помачы.

З гэтым жа самым Маркусам было дагаворана, што Готбарг прымае на сябе абавязак усё В.К.А. належае ўзброіць, а што справу абмундзіравання В.Ц.Р. прымае на сябе.

Прэзідэнт Астроўскі прыняў на сябе абавязак абмундзіравання В.К.А., дзеля таго, што ўважаў, што супраць партызанскіх банд ужо можна змагацца толькі партызанскім спосабам. Гэта значыць, што аддзелы В.К.А. добра ўзброеныя тварылі бы, як ён называў іх, "белыя банды". Гэтыя "белыя банды", якія складаліся б із мясцовага насельніцтва і якія зналі б добра родныя пушчы, прасціхадзілі бы у лес як партызанскія банды і нішчылі бы чырвоных партызанаў. Немцам сьпярыша гэтая думка спадабалася, аднак пасыда яны ад яе адыйшлі, за выняткам толькі таго, што В.Ц.Р. павінна В.К.А. апрагнуць.

Прыблізна у другой палове лютага 1944 году ўсе пытанні адносна В.К.А. паміж штабам Готбарга і В.Ц.Р. былі ўзгодненыя. Я прыступіў да арганізацыі штабу, ці як немцы казалі, аддзелу В.К.А. пры В.Ц.Р. Справа гэтая была незвычайна цяжкая.

Я з самага пачатку звяртаў увагу Прэзідэнта і ўсё Роды на тое, што мы будзем мець вялікія цяжкасці з прычыны слабасці беларускага афіцэрскага корпусу, бо з арганізацыі Самыховы я знаў амаль кожнага афіцэра-беларуса асабіста. Кадравых афіцэраў у нас ня было амаль зусім. Адзіны афіцэр штабовы з вышэйшай вайсковай асветай, гэта быў падпалкоўнік ген. штабу царскай арміі Гуцька Ізэп, але той, спасылаючыся на слабасць свайго здароўя, адмаўляўся прыняць на сябе якую-колечы працу у В.К.А.

Для прыгатаўлення пляну мабілізацыі ў гэтым маштабе, у якім прэзентавала В.Ц.Р., патрэба было прынаймі некалькі афіцэраў-спецыялістаў у гэтай справе, у нас жа ня было ні воднаго. Увесь цяжар працы і адказнасць спалі на мяне. Трэба было аднак дзейнічаць. Я пачаў арганізоўваць штаб. Першы службовы мой тытул быў Начальнік Штабу В.К.А. На свайго заступніка я паклікаў падпаручніка польскае арміі Мікулу Віталія. Гэта быў кадравы

27 -
афіцэр польскае арміі. Ён скончыў польскі кадэцкі корпус і артылерыйскую
ваенную школу. Ён гэта чалавек адданы беларускай справе, вайскова добра пры-
гатаваны, вельмі працавітны, але малады, з малым жыццёвым і вайсковым пазнань-
нем і ніколі не працаваў у штабе. На кіраўніка агульнай канцэлярыі штабу быў
пакліканы Васілёна Аляксей, вельмі добры тэхнічны кіраўнік канцэлярыі. На ре-
ферэнта персанальнага аддзелу Раманчук Сымон, на начальніка санітарнай чась-
ці Б.К.А. доктар Прахога, пазьней Вагдамовіч Глеб. На кіраўніка прапаганднага
аддзелу згадзіўся радны Родзька Усевалод, пазьней быў пакліканы на гэта ста-
новішча Гуцька Уладзімер. На гаспадарчыя функцыі былі пакліканы Плескачэўскі
Скурэтовіч Ян і Касьпяровіч.

Вось і увесь склад штабу. Ніводнага чалавека апроч кіраўніка сані-
тарнай часьці, ня было спецыялістага у прынятай на сябе функцыі. З гэтым штабам я
прыступіў сьпярша да прыгатаўленьня мабілізацыі, а пасьля да кіраваньня ВКА.
Між іншым, мушу сказаць, што Б.Ц.Р. ніяк ня маглі пагадзіцца з накінутым нем-
цамі называць аддзел Б.К.А., а дзеля таго, што на назоў "штаб" немцы не хацелі
згадзіцца, то Б.Ц.Р. вырашыло наш штаб называць "Галоўным Кіраўніцтвам Б.К.А."

У прыгатаўленьні пляну мабілізацыі прыёмлі ўдзел апроч штабу і
радныя Б.Ц.Р. Праектаў, якія паступалі у Галоўнае Кіраўніцтва Б.К.А. было шмат,
але усё-ж а канчальны плян апрацоўвалі я з Мікулай. Плян быў апрацаваны вель-
мі падрабязна, з мінутовым падзелам дзейнасьці намесьнікаў Б.Ц.Р., акруговых
начальнікаў, паятовых начальнікаў і камандзіраў батальёнаў і рот.

Другой вельмі важнай справай была абсада ў вайсковых намесьнікаў і
акруговых начальнікаў. Прэзыдэнтам былі вызначаныя на намесьнікаў наступныя
асобы: Менская акруга - інжынер Жук, а дзеля часовай ягонай адсутнасьці да
выкананьня абавязкаў намесьніка прыступіў Будзіловіч; Слуцкая акруга - Гінь-
ко, Баранавіцкая акруга - др.філ. Станкевіч Станіслаў, Слоніцкая акруга -
Аўдзей, Наваградзкая акруга - Рагуля Гарыс, Валайскае акруга - др.мэд. **Малец**
кі і Глыбоцкая акруга - інж. Касяк Іван, У Лідзкую акругу і Ганцавіцкую на-
месьнікі не вызначаліся дзеля таго, што гэтыя акругі былі вылучаныя з мабі-
лізацыі. Акруговымі начальнікамі Б.К.А. былі вызначаныя: Менскай - капітан
Пугачоў **Міхал**, кадравы афіцэр савецкай арміі, які добра знаўся на вайсковую
справе і быў вельмі энэргічным.

Слуцкае ²⁸ акругі - падлейтэнант Шэй Сьцяпан ²⁸ кадравы афіцэр савецкай арміі апошніх некалькі год у арміі не служыў /, чалавек вельмі разважн, на вайсковай справе добра знаўся.

Баранавіцкае акругі - лейтэнант Русак Уладзімер, падхарунжы польскае арміі, вайскова падрыхтаваны слаба, вызначаны на гэтае становішча намеснікам акругі з прычыны адсутнасці іншага кандыдата.

Слонімскае акругі - Дакіневіч Язеп, падхарунжы польскай арміі, вайскова падрыхтаваны слаба, але знаны ў Слонішчыне з працы па арганізацыі Самааховы.

Наваградзкае акругі - Рагуля Барыс, вайскова падрыхтаваны слаба, але адданы беларускай справе, вельмі энергічны і знаны ў Наваградчыне, як змагар за беларускую справу.

Валейскае акругі - Габіч, падхарунжы польскай арміі, вайскова слаба падрыхтаваны, але адданы беларускай справе, энергічны.

Глыбоцкае акругі - Зыбайла Рыгор, падхарунжы польскай арміі, вайскова слаба падрыхтаваны, але адданы беларускай справе, знаны беларускаму грамадству, як змагар за беларускую справу.

Як відаць з гэтага спісу, вайсковымі начальнікамі акругаў былі людзі маладыя, вайскова слаба падрыхтаваныя, за выняткам капітана Пугачова, які да 1941 г. служыў у савецкай арміі, без жаднага дозвання. Іншых кандыдатаў у нас ня было. Былі, праўда, яшчэ прэпаршчыкі з часу царскае арміі, але гэта былі людзі старыя вekom, вайскова зусім бязвартасныя і ў боцшынінужыя беларускай справе. Таму, што выбар наш мусіў затрымацца на людзях маладых, ідэявх змагарох за беларускую справу і вайскова усе-ж такі так-гэтак падрыхтаваных.

Галоўны цяжар па падрыхтоўцы мабілізацыі і ейным правядзенні ўскладаўся на намеснікаў. Па мыслі першай інструкцыі, маб. намеснікі, супольна з акруговымі начальнікамі і з паятовымі начальнікамі, павінны былі на месцах выбраць камандзіраў батальёнаў. У кожным павеце прэактаваўся адзін батальён у сіле 600 чалавек, значыцца яшчэ перад мабілізацыяй павінны былі быць паклікання камандзіраў батальёнаў, якія супольна з паятовымі начальнікамі і мусілі прыгатаваць усё да мабілізацыі ў павеце.

У міжчасьсі, калі Галоўнае Кіраўніцтва Б.К.А. і Прэзыдыум В.Ц.Р. выконвалі вышэй апісаную працу, выйшаў загад Готбэрга аб арганізацыі Б.К.А. Для адчытання гэтага загаду адбыўся сход у кабінэце Прэзыдэнта у канцы лютага 1944 г. На сходзе з беларускага боку былі прысутныя : Прэзыдэнт В.Ц.Р. Першы Віцэпрэзыдэнт, ад Галоўнага Кіраўніцтва Б.К.А. я і Мікула, з боку нямецкага прысутнічалі начальнік штабу Готбэрга падпалкоўнік Кляйн і з свайм ад'ютантам, камандзір чужа-нацыянальнай паліцыі на Беларусі падпалкоўнік Каўфман з ад'ютантам, кіраўнік палітычнага аддзелу пры СМ у Менску штурм-банфюрэр Сэй, нямецкія акруговыя начальнікі паліцыі, акруговыя начальнікі Б.К.А. і немесьнікі. На гэтым сабраньні ад'ютант начальніка штабу Готбэрга прачытаў загад Готбэрга аб арганізацыі Б.К.А. Зьмест гэтага загаду наступны:

(Даць паглядзець Готбэрге)

Пасьля прачытання загаду адбылася дыскусія на тэму тэхнікі правядзеньня мабілізацыі. Была вырашана дата мабілізацыі 10-га сакавікі 1944 году.

Як відаць із загаду Готбэрга, роля Галоўнага Кіраўніцтва Б.К.А. пры В.Ц.Р. была вельмі мала, не глядзячы на тое, што ўся адказнасьць за мабілізацыю спадала на гэтае Кіраўніцтва.

У сувязі з тым, што нашы афіцэрскія і падафіцэрскія кадры былі слабыя, В.Ц.Р. вырашыла, а немцы цалкам на гэта згадзіліся, правесці перашколеньне афіцэраў і падафіцэраў. З гэтай мэтай у Менску адчыніўся месачны курс перашколеньня афіцэраў і падафіцэраў, разьлічаны на 50 афіцэраў і 150 падафіцэраў. Курсы меліся праводзіцца адзін за адным так доўга, пакуль усе афіцэры і падафіцэры ня будуць перашколеныя. Пасьля гэтых курсаў плянавалася адчыніць афіцэрскай школы з 6-месячным курсам для новых кандыдатаў на афіцэраў. У плане мабілізацыі было прадугледжана ў першых днях мабілізацыі прыслаць у Менск на курс афіцэраў і падафіцэраў.

Камандзірам курсу з нямецкага боку быў вызначаны штабам Готбэрга капітан Шнейдэр. Трэба было вызначыць камандзіра курсу з нашага боку. Пасьля перагляду кандыдатаў Прэзыдэнт і я згадзіліся вызначыць на гэтае становішча маёра савецкае арміі Бедрьцкага. З гэтай мэтай Прэзыдэнт выклікаў Бедрьцкага з Баранавіч у Менск. Прэзыдэнт і я расцаньвалі Бялані Віцка камандзіра, сьпяраша афіцэрскіх і падафіцэрскіх курсаў перашколеньня, а пасьля афіцэрскай школы, як адно з

30
вельмі адказных становішчаў у в.а.а. Гутарка з Бедрыцкім адбылася ў кабінэце Прэзідэнта. Калі Прэзідэнт запрэпаваў Бедрыцкаму становішча камандзіра курсу, то Бедрыцкі катэгарычна ад яго адмовіўся, матывушы сваю адмову сваёй хвараблівасьцяй. Пры гэтым ён літаральна плакаў і гаварыў, што ён так кепска чуецца, што пэўна яшчэ ў гэтым годзе памрэ. Наагул, ён зрабіў на нас уражаньне нейкага духовага і фізычнага убоства.

Пасьля адмовы Бедрыцкага, адзіным кандыдатам застаўся у нас Чабатарэвіч Віктар, які на наш прапанову яхвотна згадзіўся. Справядлівасьць, аднак, вымагае падкрэсьліць, што Чабатарэвіч вельмі энэргічна ўзяўся за працу, як у часе прыгатаўленьня, так і шкленьня курсу. Ён выказаў шмат волі і энэргіі, і здавалася, што зь яго вырабіцца вельмі добры камандзір. Далеішья падзеі змусілі, аднак, горка ў Чабатарэвічу расчаравацца.

У акругах у гэтым самым часе праца па прыгатаўленьню мабілізацыі ішла поўным ходам. Нёмесьнікі і акруговыя начальнікі В.К.А. і паведавныя начальнікі увайшлі ў курс спраў, разумелі важнасьць справы і рэбілі усё, што ад іх залежыла. Габітскамісары і нямецкія начальнікі паліцыі, атрымаўшы загады ад Генэральнага Камісарыяту Беларусі, працы ня толькі не перашкаджалі, а наадварот памагалі. Набіраўся загад Прэзідэнта аб мабілізацыі. Із-за таёнасьці справы набор рабіў Найдзюк Язэп. Тэрмін мабілізацыі трымаўся ў тэямніцы. У тэямнічэньня зь біцьцём сэрца чакалі 10-га сакавіка.

Нарэшце надышоў дзень дзсятага сакавіка 1944 году. Ужо дзевятага сакавіка пад вечар у большай частцы Беларусі былі расклеяныя абвешчаныя Прэзідэнта Г.М.Р. аб мабілізацыі ў В.К.А. Дзсятага па поўдні прыйшлі ў В.К.Р. першыя весткі аб ходзе мабілізацыі. Весткі гэтыя былі вельмі добрыя. Народ масава нашоў да прыёмных камісыяў. Не колькі народ здаў эгзаман сваёй нацыянальнай і грамадзкай сьведомасьці, сьветчыць беларускае насольніцтва тых рэёнаў, якія цолкам былі апанаваныя партызанамі. Улада яні нямецкая, яні беларуская туды не сягалі. Прызыўныя гадовікі м-глі зусім безкарна да прыёмных камісыяў не зьявіцца, аднак усё зьявіліся.

Абвешчэньне мабілізацыі зрабіла на партызанаў вялікае ўражаньне. Не прадугледжваючы падобнай рачы, партызаны ня мелі адной лініі адносінаў да прызыўнікоў, якія выконвалі загад Прэзідэнта. Дзеля гэтага захоуваліся яны ў кожнай частцы Беларусі па рознаму. Так напрыклад, у некаторых мяісцох яны

павыстаўлялі на дарогах пасты, якія не прапусчалі прызыўнікаў да прыёмных камісій, у іншых неадварот, раілі прызыўнікам ісьці і браць зброю ў рукі, каб пасля павярнуць яе супроць немцаў. З раёнаў у якіх партызаны патварылі кардонныя не прапусьчальныя прызыўнікоў, апошнія прарваліся праз гэтыя кардонныя дзверы, каб з'явіцца перад прыёмнай камісіяй. Адаўнацатага сакавіка я наведаў прыёмную камісію Менскага раёну. Вялікая плошча каля будынку, у якім працавала камісія, была застаўлена вазамі, на якіх прызыўнікі чакалі сваёй чаргі. Настрой у людзей быў сьвяточны, усе спадзяваліся, што сапраўды створыцца беларуская збройная сіла, якая адважэ лепшае месца ў сьвеце для беларускага народу.

У часе мабілізацыі начальнік Менскай акругі далажыў мне, што часьць людзей прызначаных згодна з вайсковай службай, немцы збіраюць і аддаюць у распараджэньне С.Т. Гэтую вестку зараз жа падаў да ведама Прэзыдэнту. Прэзыдэнт вельмі абурўся гэтаму факту і неадкладна паехаў у Генэральны Камісарыят, каб зладзіць пратэст супроць гэтага бяспраўя. Др. Маркус матываваў Прэзыдэнту свой учынак тым, што для немцаў была патрэбная рабочая сіла для направи работ на Беларусі. Прэзыдэнт тады падаў думку каб зрабіць гэта не парушаючы пераходныя умовы адносна Б.К.А., гварачы сапёрныя батальёны. Немцы падхвалілі гэтую думку і такім чынам паўстала ідэя арганізацыі сапёрных батальёнаў. Пры ўмове аб арганізацыі сапёрных батальёнаў з др. Маркусам было пастаноўлена арганізаваць 12 такіх батальёнаў. Батальёны гэтыя мелі знаходзіцца паўтормі месяцы у распараджэньні арміі, пасля чаго мелі ўвайсьці ў склад Б.К.А.. Пры гэтым сапёрныя батальёны павінны былі быць абмундзіраваныя і узброеныя арміяй.

Пачатак мабілізацыі быў надзвычайна добры, каб не нашыя апякунныя немцы. Генэральны Камісар Беларусі аддаў загад па нямецкай лініі, што ў выпадку неабходнай патрэбы могуць быць звольнены ад мабілізацыі незямлянныя спецыялісты ў прадпрыемствах вайсковага значэньня. Пры гэтым у такіх выпадках мелі рэкламаваць адпаведныя кіраўнікі прадпрыемстваў, а звольняць меў права Гэбітскамісар. Гэля таго, што ў часе вайны ўсё можна было падцягнуць пад вайсковае прадпрыемства, то загад гэты адчыніў дзверы для злоўжываньняў. Чалавек, які даглядаў свіней ці курэй якога-колечы нямецкага ўрадоўца аказаўся незямлянным спецам. Працаўнік на земляных работах, які падарыў сваёму

-32-

начальніку-немцу кусок сланины гэтак сама рэкламаваўся, як незямнімы спец. Так што, у рэшце рэштаў амаль палова змабілізаваных была рэкламаваная і звальнялася. Шмат нэрваў каштавала Б.Ц.Р. пакуль гэтыя зложываньні трохі спыніліся.

Мабілізацыя цягнулася значна даўжэй, чым было прадумлена мабілізацыйным плянам. Прычынай гэтага было малое дазнааньне прыёмных камісіяў і перашкоды з боку партызанаў і нямецкіх уладаў. У выніку пачалі арганізавацца 39 батальёнаў пяхоты, а таксама і сапёрныя батальёны, у якія людзі ішлі вельмі неахвотна. У некаторых мясцох людзі прызначанія ў сапёрныя батальёны разьбягаліся, як напрыклад у Нясвіжы і Клецку. У пяхотныя-ж батальёны людзі ішлі вельмі ахвотна, хочучы непасрэдна змагацца з бальшавіцкімі партызанамі, чаго не давалі ім сапёрныя батальёны.

Найслабейшым пунктам Б.К.А. была слабасць афіцэрскага складу. Як у арганізацыі Самааховы, так і тут гэтае справа з самага пачатку пачала даваць блягія вынікі. Трэба, аднак, прызнацца, што ў беларускіх умовах арганізацыя вайсковых адзінак напаткала б на шмат цяжасьцяў нават і пры вельмі добрых афіцэрах. У нас ня было ні вайсковых статутаў, ні штатаў, ні праграмаў шкленьня, ні вайсковых традыцыяў, так што кожны камандзір павінен быў выявіць вялікі вайсковы вопыт, гэтага вопыту нехацела нашым камандзірам. Штаб Б.К.А. нахутка апрацаваў усе неабходнае для арганізацыі і вайсковай падрыхтоўкі, аднак, гэта ня было тое, што мелі арміі суседніх дзяржаваў. Некаторыя сябры прэзыдэнту Б.Ц.Р. стараліся дашукацца віны за недахопы ў батальёнах у Штабе Б.К.А. Так напрыклад, Родзька Усевалод заўважваў Штабу, што Штаб складаецца з вельмі маладых афіцэраў і выглядае непаважна. Я асабіста цалкам з ім згаджаўся і прасіў сяброў прэзыдэнту, каб далі мне больш поважных кандыдатаў на штабныя становішчы, аднак, ніхто мне такога кандыдата паказаць ня мог. Увага зстрымоўвалася на адзіным кандыдаце на штабную працу - гэта на падпалкоўніку царскай арміі Гуцьку Язэпу. Прэзыдэнт напісаў пісьмо да Гуцькі, запрашаючы яго на начальніка штабу Б.К.А.. Гуцька свой прыезд у Менск адцягваў і прыбываў толькі у пачатку траўня 1944 году, разам з Якуцэвічам Паўлам. Пры першай гутарцы з Прэзыдэнтам пплк. Гуцька згадзіўся прыняць становішча начальніка штабу і на другі дзень зьявіўся да мяне, просячы, каб я даў яму акты для азнаямленьня. Прагледзеўшы акты, Гуцька пайшоў да Прэзыдэнта і катэгарычна адмовіўся ад працы ў Б.К.А. У гу-

тарцы са мною, ён сказаў, што калі апэрацыйная частка штабу належыць не да штабу В.К.А., а да нямецкага штабу, то ён уважае, што гэты штаб ня ёсць штабам у поўным значэнні і дзеля гэтага ён працаваць у такім штабе ня хоча. Гэтакім чынам, адзіная надзея на наданне штабу "поважнага выгляду", скончылася няўдачай. У штабе застаўся працаваць Якуцэвіч, якому Прэзідэнт надаў рангу маёра. Якуцэвіч абняў становішча інспектара В.К.А..

Зброя для В.К.А. узяліся даць нямецкія ўл. дн, якія абяцалі на пачатку па сто вінтовак на кожны батальён. Фактычна, пад канец мобілізацыі на кожны батальён было прыдзелена па сто італьянскіх вінтоўкаў. Вінтоўкі гэтыя былі, аднак, такой марнай якасці, што мы сыярына прынялі іх за вучэбныя.

Прайшло прыблізна з месяц часу. Мобілізацыя даўно скончылася. Людзі праходзілі ў батальёнах вайсковую падрыхтоўку із гэтымі-ж італьянскімі вінтоўкамі. Адна вінтоўка пры ^{прыблізна} прыпадала на 6-7 чалавек. Амуніцыі было вельмі мала. Не ведаліся аб гэтым партызаны і пачалі напаць на батальёны. Людзі ў батальёнах звычайна прымаюць бой, аднак мусілі ўступаць перавазе зброі ў ворага. Дзве батальёны ў Глыбоцкай акрузе былі ~~разбітыя~~ разбітыя зусім, людзі былі узятыя ў палон, рэшта разбежлася. Гэтыя факты вельмі адмоўна адбіваліся на моральным стане ў батальёнах. В.Д.Р. із свайго боку рабіла націск на штаб ген. Готбэрга, каб хутчэй давалі зброю. Акруговыя начальнікі В.К.А. прыслалі ў штаб В.К.А. мэльдункі, у якіх справу прадстаўлялі ў што раз чарнейшых колерах Прэзідэнт В.Д.Р. вырашыў склікаць з'езд начальнікаў акругаў, каб супольна з В.Д.Р. знайсці меры для паправы справы.

З'езд адбыўся ў канцы красавіка 1944 году. Заслухаўшы дэкл. ды з мейсцаў, некаторыя удзельнікі з'езду паставілі прапанову аб ліквідацыі В.К.А. . Пасля дыскусіі, аднак было пастаноўлена В.К.А. не ліквідаваць, а зменшыць згодна з колькасцю зброі, г.зн. на тры чвэрці. Ген. Готбэрг пажадаў прыняць увесь з'езд у сваім службовым памешканні. Прыняў ён яго вельмі суха. Сыярына прачытаў натацыю, што беларусы вельмі гарачыя і жадаюць рэчаў нямецкіх і не ўлічваючы ваенных абставінаў, а пасля сказаў, што транспарт зброі для В.К.А. быў у дарозе, але разбіты ворагам і што на зброю цяпер ^{прывідаецца} пачаюць дасужэйшы час. Аб рэдукцыі В.К.А. ген. Готбэрг не хацеў нават і слухаць. Аднак гутарка на з'ездзе аб ліквідацыі або рэдукцыі В.К.А. зрабіла на немцаў пэўнае ўражэнне зброя пачала прыбываць. Пры гэтым прыбывала зброя розных сістэмаў, як вінтоў-

кі французскія, галляндскія, расейскія, польскія і інш. цяжкія кулямёты былі ³⁴
у большыні польскія. Можна цяпер уявіць, якія цяжкасьці мелі камандзіры батальёнаў,
маючы столькі сыстэмаў зброі, з вайсковай падрыхтоўкай, разьдэ-
лам амуніцыі. Наагул, да самага бальшавіцкага наступу, В.К.А. фактычна ўзбро-
ена не была.

Справа з абмундзіраваньнем прадсталялася яшчэ горш. Прэзыдэнт В.Д.Р.
Астроўскі гэтай справы не дацэньваў. Ён усцяж лятаў аб "белых бандэх" і
таму яшчэ пры ўступных перамовах згадзіўся абмундзіраваньне ўзяць на сябе.
У чым людзі прыйшлі ў часе мабілізацыі, у тым і засталіся. В.Д.Р. ня мела
ніякіх магчымасьцяў абмундзіраваць В.К.А. Калі я, бачачы ў батальёнах абд-
ранцаў, пачаў зьвяртацца да нач. штабу гэн. Готбарга і прасіць аб прыдзе-
абмундэрваньня, то заўсёды атрымоўваў адказ: "Ваш Прэзыдэнт узяў на сябе
абмундзіраваць В.К.А., няхай ён гэта выканае, мы свой абавязак у справе зброі
выканалі".

Як я ўжо вышэй успомніў, для прыгатаўленьня добра кваліфікаваных кад-
раў, у Менску быў адчынены месячны курс пераўкаленьня афіцэраў і падфіцэ-
раў. Першы курс распачаўся у сярэдзіне сакавіка 1944 году. На курс прыбыло
50 афіцэраў і каля 200 падфіцэраў. У сувязі з тым, што набліжалася 25 Сака-
віка, гадовіна абвешчаньня незалежнасьці Беларускай Народнай Рэспублікі,
В.Д.Р. паставіла ў гэты дзень прэсьці прысягу В.К.А. быў апрацаваны
тэкст прысягі, разьсланы загады начальнікам акругаў, каб прысягу прэсьці
у як найбольш урачыстых абставінах. У Менску мела быць урачыста праведзена
прысяга курсу пераўкаленьня афіцэраў і падфіцэраў. Прысяга гэта вельмі
урачыста, у прысутнасьці Прэзыдэнта В.Д.Р., гэн. Готбарга, прадстаўнікоў
арміі і ўладу цывільных і вялізарнага натоўпу менскага выхарства, была пра-
ведзена на катэдральнай плошчы. Прысяга адбыўся перад. Курсанты прад-
стаўляліся вельмі добра. Была праведзена прысяга і ў іншых батальёнах, аднак
не ва ўсіх, дзеля таго, што некаторыя батальёны яшчэ знаходзіліся ў сталды
арганізацыі.

Першы курс скончыўся у палове красавіка. Пры заканчэньні быў праведзе-
ны экзамен у прысутнасьці гэн. Готбарга. Беларускі штаб і В.Д.Р. прадстаў-
ляў толькі я. Прэзыдэнт будучы незадаволены із спосабу ўзбраеньня В.К.А. нем-
цамі, на экзамен не прыбыў. На заканчэньне экзамену гэн. Готбарг сказаў да

- 85 -

курсантаў прамову, у якой паклаў спецыяльны націск на тое, што не глядзячы на ўсе цяжкасці, Б.К.А. будзе ўзброена, і адыграе гістарычную ролю ў змаганні з большавізмам.

Пасля заканчэння першага курсу, быў адчынены другі курс у канцы красавіка 1944 году. Галоўным заданнем у прыгатаўленні кадраў было, аднак, адчыненне афіцэрскай школы для моладзі, якая яшчэ ня была ў войску. Атрымаўшы згоду гэн. Гевбарга, В.ПР. правяла аднаведную прапаганду і рэўналежне з трэцім аф. курсам у другой палове чэрвеня 1944 году з'ехалася 280 кандыдатаў у афіцэрскую школу. Былі гэта маладня хлопцы, у большыні із скопчанай сярэдняй асветай. Курс навукі прадугледжваўся 6-цімесячны, пасля чаго малядым кандыдатам мела быць наданая першая афіцэрская ранга. Маладня кандыдаты з вялікай верай і запалам узяліся за навукі. Напачатку, ня было суджана гэтым маладым беларускім патрыётам атрымаць афіцэрскія рангі беларускага войска. 28-га чэрвеня большавіцкая армія пачала набліжацца да Менску. Менск хутка эвакуіраваўся. Афіцэрская школа пешым маршам 29-га чэрвеня накіравалася на Вільню. Ужо ў часе маршу маладня хлопцы, ня прывыкшыя да фарсаванага маршу, пачалі адставаць. У Вільні трапілі яны пад бамбардаваньне, пры гэтым 6 вучняў было забітых і некалькі параненых. У Вільні аф. школа заладвалася ў цягнік і пасля доўгага падарожжа ў канцы ліпеня было прыдзелена да г.зв. бригады Віглінга. Віглінг, гэты злы дух беларускай вайсковасці пры немцах, падзяліў школу на неасобныя паддзелы і такім чынам школа была зліквідаваная.

Пры самым пачатку арганізацыі Б.К.А., немцы стараліся як найбольш абмежаваць кампетэнцыі беларускага штабу. Ужо тое, што пры беларускім штабе ня было аператыўнага аддзелу зводзіла ягоную ролю на другаряднае месца. Паводле нямецкага пляну, заданнем бел. штабу, апрача праяваўлення мобілізацыі, было праца прапагандовая. З гэтым поглядам бел. штаб бязупынна змагаўся. У рэшце рэштаў беларускі штаб складаўся з наступных аддзелаў:

1. Аддзел арганізацыйны,
2. Аддзел прапагандовы,
3. Аддзел санітарны,
4. Аддзел гаспадарчы,
5. Агульная канцылярка.

36

Свобода руху бел. штабу была вельмі звязаная. Бел. штаб ня меў у сваім распараджэнні ніякіх сродкаў лучнасці. Калі штаб выслаў у акругі пасланцоў, то прапускі для пасланцоў треба было атрымоўваць з нямецкага штабу, пры гэтым треба было умятываць неабходнасць пасылкі пасланцоў, а нямецкі штаб мог прапускі даць, а мог і ня даць, што часта здаралася.

Я загадам Прэзідэнта В.Д.Р. сьпярша быў назначаны начальнікам Беларускага штабу. Майм заданьнем было прыгатаваць і правесці мабілізацыю. Калі мабілізацыя была скончаная, Прэзідэнт В.Д.Р. сваім дэкрэтам вызначыў мяне камандзірам В.К.А. ^{ува ўсіх} Ува ўсіх справах В.К.А. нач. штабу ген. Готбарга звязваўся беспасярэдня са мной. Я часта у гэтым выпадку пасылаў да начальніка штабу майго заступніка - маёра Мікулу. У другой палове чэрвеня 1944 году загадам ген. Готбарга быў вызначаны нямецкі штаб лучнасці, у складзе аднаго маёра, двух капітанаў і 4-х пэдафіцэраў. Вызначаны штаб атрымаў пемешманьне для працы ў будынку XXXX бел. штабу. Заданьнем штабу лучнасці было ня толькі тэхнічна ўтрымоўваць лучнасць паміж бел. штабам і штабам ген. Готбарга, але і ўнікаць ва ўсе патрэбы В.К.А. і палягчаць цяжасьці бел. штабу адносна матэрыяльных патрэбаў В.К.А. Як выглядала бн ў практыцы супрацоўніцтва са штабам лучнасці, ~~сказаць~~ сказаць, дзеля таго, што штаб гэты яшчэ не паспеў увайсці ў курс сваіх абавязкаў, як падзеі на ўсходнім фронце прымусілі ўсё адварнуцца ўверх дном.

Прыблізна ў канцы красавіка 1944 году В.К.А. прыняло выразна акрэсьленне аблічча. Было арганізавана 39 бэральёнаў пяхоты і 6 батальёнаў сапёрных. У кожным раёне быў адзін батальён пяхоты. Сапёрныя батальёны былі раскватэраваныя наступна: адзін бат. у Барысаве, два бат. у Менску, два бат. у Слуцку і адзін бат. у Геранавічах. Яшчэ треба было арганізаваць яшчэ батальёнаў сапёрных, але гэта не ўдалося выканаць, дзякуючы ад'емным адносінам лядоў да гэтых батальёнаў.

Зараз пасля заканчэння мабілізацыі, я распачаў праводзіць інспекцыю ў батальёнах. Нямецкі штаб ставіўся да маіх інспекцыйных падарожжаў вельмі прыхільна, справе гэтай дапамагаў. У тых батальёнах, у якіх прысяга ня была праведзеная 25-га Сакавіка, яна складалася ў часе маіх інспекцыйных у меёй прысутнасці. У гэтым выпадку немцы выразна імкнуліся выкарыстаць

яне, як прапагандаістага. Батальёны выстрайваліся на мой прыезд, я прымаў рэпартаж камандзіраў батальёнаў, праводзіў перагляд і абавязкова мусіў закончыць цырамонію прапагандавай прамовай. Нямецкі прадстаўнік звычайна трымаўся набаку. У некаторых выпадках мая роля прапагандаістага і роля немцаў, пад поглядам апэрацыйнымі замята падкрэслівалася. Так напрыклад, у Слуцку пасля майёй прамовы да сапёрнага батальёну і пасля прысягі, камандзір сапёрнага нямецкага палка зараз на аднаў батальёнаўзастады апэрацыйнага характару. Гэткім чынам, іхні роля мая, як камандуецага В.К.А., была вельмі няпрямая, тым больш, што ні жаўнеры В.К.А., ні беларускае грамадзянства не разумела фактычнага майго палажэння.

У часе майх інспэкцыйных аб'ездаў, я сцвердзіў нязвычайна ахварнась і аддасць справе беларускіх жаўнераў. Не глядзячы на тое, што жаўнеры В.К.А. ня былі абмундзіраваныя, а былі апрачутыя вельмі мерна у свае самадзелкі, у большыні босня, яны вялі нармальныя вайсковыя заняткі, выконвалі вартавую службу і хадзілі на партызанаў. У Капылі, Слуцкай акругі, у дэжурствы і вельмі халодны дзень я засьпеў жаўнераў В.К.А. на пастоках. Яны былі босыя, стаялі вышэй касткаў у халодным белоце на некалькі гадзін без змены. Ня глядзячы на такія ўмовы, жаўнеры В.К.А. вельмі сумленна выконвалі свае абавязкі. Да канца траўня 1945 году былі абмундзіраваныя цалкам толькі сапёрныя батальёны, але зброі затое яны так і не пачылі.

Як толькі батальёны сяк-так былі ўзброеныя, яны пачалі вельмі змаганьне з партызанамі. Змаганьне гэтае выглядала так, што моцныя аддзелы В.К.А. абходзілі свае раёны, заганаючы партызанскія банды у глыб лясоў і гэтым даючы магчымасьць сялянам свабодна апрацоўваць сваю зямлю.

У другой палове траўня нямецкі штаб прыйшоў да перакананья, што батальёны В.К.А. можна ўжываць у апэрацыях супраць партызанаў. Шэршн выбар паў на 15 батальён Гарадзішчанскага раёну, які стаяў у вёсцы Вольная. Нямецкі штаб, які засьцярог сабе права апэрацыйна ўжываць батальёны, нават не паведаміў беларускі штаб аб сваім намеры, а выдаў загад. Гэбітспаліцай-каманданту Баранавіцкае акругі, што 15 батальёнам неадкладна заладаваць на цяжкіх у Баранавічах і адправіць у Менск з мэтай абмундзіраванья і пераўзбраенья. Гэбітспаліцайкамандант знайшоўся ў цяжкім станов-

88

вішчы. Ён ведаў, як захоўваліся жаўнеры Б.К.А. пры арганізацы сапёрных батальёнаў, калі людзі, каб ня трапіць у сап.бат. разьбягаліся. Гэбітспаліцайкамандант ня быў паўн 15-га батальёну, які мог таксама разьбегчыся, даведаўшыся аб вывезе яго ў Менск немцамі. Гэбітспаліцайкамандант звярнуўся тады з запытаньнем да немесьніка В.Ц.Р. у Баранавічах д-ра Станкевіча, ці яму вядома аб загадзе адносна 15-га батальёну. У гэты самы момант я, будучы ў Баранавічах, знаходзіўся яшчэ ў д-ра Станкевіча. Ні мне, ні д-ру Станкевічу нічога ня было вядома аб гэтым загадзе. Гэбітспаліцайкамандант зараз-жа прыбў да нас, пайнфармаваў аб атрыманні з Менску загадзе і прасіў нас, каб мы згадзіліся паехаць супольна з ім у Вольну і пераканаць батальён аб неабходнасці выканання загаду. На наступны дзень мы з ім паехалі. У Вольнай ужо ведалі аб нашым прыездзе. Прыгатаваў трыбуку, з якой мы меліся прамаўляць. Пасля перагляду батальёну прамаўлялі да яго я і д-р. Станкевіч. Пасля гэтага пад'ехалі самаходы, у якіх батальён бяз слова заладаваўся да ад'езду. У Менску 15 батальён быў абмундаіраваны, пераўзброены і рэарганізаваны. Камандзірам гэтага батальёну быў былы падхарунжы польскай арміі Мануей, мне асабіста мала знаны як камандзір. Каб мець паўнесць добрага камандаваньня батальёнам у часе акцыі быў вызначаны падлейтэнант Родзька Усевалод спэц.-упаўнаважаным ад Бел.штабу пры батальёне. Батальён быў прыдзелены да апарцыйнай групы, якая пад камандаваньнем гэн. Готбарга праводзіла ачышчальныя мясцовасьці ад партызан у раёне Лепеля і Барысэва. У часе акцыі батальён выказаў вялікую баявувартасьць. Пасля акцыі падлейтэнант Родзька, які быў фактычным камандзірам у часе акцыі, атрымаў Жалезны Крыж, другія камандзіры і шмат падафіцэраў і стральцоў атрымалі баявую ўзнагароду для ўсходніх народаў.

У палове чэрвеня 1944 году быў узяты ў акцыю 34-ы батальён са Стоўпцаў, які атрымаў сыцяг з рук Прэзыдэнта Б.К.А. і прымае ягонае імя. Нямецкі штаб і ў гэтым выпадку паступіў так, як і з 15 батальёнам г.зн. не паведаміўшы Бел.штаб выёлаў загад Гэб.пал.кам.. І ў гэтым выпадку яні, ані д-р. Станкевіч паведамленьня не былі. Калі Гэб.пал.кам. прыбў у ~~Баранавічы~~ Стоўпцы, каб заладаваць батальён у чыгуначны Транспарт, то жаўнеры батальёну, якія ня бачылі прадстаўніка беларускага камандаваньня разьбегліся. Штаб у Менску даведаўшыся аб гэтым факце заявіў прэтэнзію да

- 39 -

беларускага штабу. Але тут умяшаўся ў справу Прэзыдэнт Б.Ц.Р., які катэга-
рычна заявіў прадстаўніку гэн. Готбэрга, што ні адзін аддзел Б.К.А. ня можа
быць узяты бяз папярэдняга паведамленьня Беларускага штабу. Справу у 34
батальёне мусіў вырашаць маёр Мікула, які як мой заступнік п'ехаў у Стоўп-
цы і выправіў батальён на акцыю.

Ня глядзячы на марны прыздзеван, на марнае ўзбраеньне, на адсутнасьць
добра кваліфікаваных камандзіраў і іншых медахопы Б.К.А. што раз мацней ста-
навілася на ногі, што раз больш давала адпор партызанскім бандам і бяз сум-
ніву сталася ^{сэрвіс} ~~б~~ кадраў для будучай беларускай арміі, каб падзеі на беларус-
кім фронце у другой палове чэрвеня і наступных месяцаў 1944 году, падзеі
якія вырашлі лёс ня толькі Б.К.А., але і ўсяе Беларусь.

22-га чэрвеня 1944 году чырвоная армія перайшла ў наступ на ўсім бела-
рускім фронце. Як цывільныя нямецкія ўлады перад Б.Ц.Р., так і нямецкі штаб
перад беларускім штабам пасьпехі чырвонай арміі на фронце старанна хавалі.
У гэтым часе Б.Ц.Р. была занятая прыгатаўленьнем 3-га Беларускага Кангрэсу.
27-га чэрвеня 1944 году у Менскім гарадзкім тэатры пад аховой беларускай
афіцэрскай школы быў адчынены 2-гі ўсебеларускі Кангрэс. У гэты-ж самы дзень
нямецкія ўлады атрымалі загад аб эвакуацыі Менску. Над вачэр 27-га чэрвеня
начальнік нямецкага штабу палкоўнік Родэ запрасіў мяне ў штаб і сказаў та-
кую рэч: " На аўтастрадзе Барысаў-Менск цягнуцца цалля масы дэзэртэраў з ня-
мецкай арміі, палявая жандармерня ня можа зь імі даць рады, треба, каб вы
далі батальён Б.К.А., які абыйме паліцэйную службу на гэтай аўтастрадзе і
пад камандай начальніка палявой жандармерні будзе ёй дапамагаць у затрымань-
ні гэтых масы." У маім распараджэньні былі два батальёны Б.К.А., якія
знаходзіліся ў беспасярэдняй блізкасьці да гэтай аўтастрады: батальён у
Рудзенску і батальён у Менску, але батальёны гэтыя ня былі абмундзіраваныя.
Гэта быў першы выпадак, калі начальнік нямецкага штабу запрасіў мяне баталь-
ён для ягонага апэрацыйнага ўмяцця. Дняк, здаволіць ягонаму просьбу я ня
мог бо неабмундзіраваных жаўнераў умяць у такой акцыі было немагчыма.

